

دهزگای O.P.L.C
بو چاپ و بلاوكرنه وهی
ژماره (۲۶)

فەلسەفە و یاسا له چه‌ند وتاریخدا

د. که‌مال سه‌عدی مسته‌فا

مامۆستای مافی مرو‌ف و یاسای مرو‌یی نیوده‌وله‌تی

زانکۆی سه‌لاحه‌ددین / هه‌ولێر

هه‌ولێر - ۲۰۰۵

دەزگای چاپ و بلاوگرنەوہی O.P.L.C
پروژەى ماف بۇ بەرھەمە ياساىيەكان
ژمارە (۲۶)

فەلسەفە و ياسا لەچەند وتار يېڭدا

د. كەمال سەعدى مستەفا

مامۇستاي مافى مروڧو ياساى مروىي نيوودەولەتى

زانكوۋى سەلاخەددىن / ھەولير

ھەولير - ۲۰۰۵

دەزگای چاپ و بلاوگرنهوهی O.P.L.C
پروژهی ماف بو بهرهمه یاساییهکان
ژماره (۲۶)

ناوی کتیب : فەلسەفە و یاسا لهچەند وتاریکدا
دانانی : دکتۆر کهمال سهەدی مستهفا
چاپی یهکههه : ۲۰۰۵
پیتچنین و کاری کۆمپوتهری : دانهر خۆی
دهرهینانی هونهری : هیوا ابراهیم ههیدری
تیراژ : ۵۰۰ دانه
چاپخانه : کهوێل

كۆمەلگاي شارستانى ئەو كۆمەلگايەيە كە پېز لە ئازادىيەكان دەگرى
هەروەها دەزگاي ديموكراسى تيايدا دادەمەزرى و لەلايەن ئەو دەزگايانەو
كاروبارى ولات بەرپو دەچى ئەك لەلايەن كەسانەو .

بەواتايەكى تر كۆمەلگاي شارستانى پابەندى پېزگرتنە لە ياسا ، پلەي
شارستانىتى هەر كۆمەلگايەكيش بەپيى برى پېزگرتنيان لە ياسا دەپيورى
هەروەكو ئەرستو وتەنى .

جاليرەدا پرسيارىك سەرھەلدەدا ئەويش ئەوئەيە بۆچى يلسا ؟ هەروەها
بۆچى ديموكراسىيەت ؟

ئيمەش لەو لەمدا دەليين لە كۆمەلگاي ديموكراسيدا گەل خاوەنى گشت
دەسەلاتەكانە دەسەلاتى ياسادانان ، جىبەجى كردن ، دادگەرى و
لەبەرئەوئەي ئەندامانى ئەنجومەنى ياسادانان راستەوخو لەلايەن گەلەو لە
پيگاي دەنگدانەو هەلدەبژيردرين كەواتە ئەوانە نوينەرى گەلن . وەلەبەر
ئەوئەي ئەو ئەنجومەنە تايبەتە بە دانانى ياسا لە ولاتدا ، كەواتە ئەو ياسايەي
ئەوان دەرىدەكەن گوزارشت لە بيروپاي گەل دەكات هەروەكو جان جاك پۇسو
دەلى . واتە ويست و ئارەزووى گشتى .

كەواتە پېزگرتن لە ياسا پېزگرتنە لە ويست و ئارەزووى گشتى كۆمەل .
و لەبەرئەوئەي پۇسەي ديموكراسىيەت ئاليەتى كارکردنە بۆ بەديهيانانى
ئازادىيەكان لەوانە ئازادى دەنگدان و ئازادى خوڤالوتن بۆ ئەنجومەنى
ياسادانان و ئەنجومەنەكانى تر وەك ئەنجومەنى گەل و ئەنجومەنى پارژو
ئەنجومەنى شارەوانى .

كەواتە لەپيگاي ديموكراسىيەتەو مەروۇف دەتوانى پۇسەي مافەكانى
بكات لە سەررووى هەمويانەو ئازادىيە كە بە پيروزترين ماف دەژميردرى و
سەررووى سەرجهەم مافە سەرووشتيەكانە .

ئىستا پاش ئەۋەي پەيۋەندى نىۋان كۆمەلگاي شارستانى و
دىموكراسىيەت ھەروەھا پەيۋەندى نىۋان دىموكراسىيەت و ئازادىيەكان
بەدەرخست دەتۋانين بلىين دىموكراسىيەت يەتەش لەگەل ھەلېژاردن
دەخولىتەۋە ، بەچەشنىك ھەركاتىك پرۇسەي ھەلېژاردن ھەبوو
دىموكراسىيەت يەتەش دەبىت ۋە بەنەبوۋنى ھەلېژاردن ئەۋەش نايىت ۋە
بەلاۋازى ئەۋ ئەۋەش لاۋازەۋ بە بەھىزى ئەۋ ئەۋەش بەھىزە .

كەۋاتە چەندى پرۇسەي ھەلېژاردن بەھىزى بىۋ پانتاييەكەي زياترى بىۋ
زۆرتىنى بۋارەكان بگىتەۋە ھىندە دىموكراسىيەت يەتەش دەكەۋىت و
گەشەدەكات .

بۆيە دەتۋانين بلىين لەكۆمەلگاي شارستانىدا گەل لە پىگاي دەزگا دەزگا
شارستانىيە سەربەخۇكانەۋە ھوكمرانىتى خۇي دەكات ، ئەۋ دەزگايانەش
برىتىن لە دەزگا رامىيارى و ئابوورى و كۆمەلەيەتى و پۇشنىبىرىيەكان .

دەزگا رامىيارىيەكان برىتىن لە پارت و ئەنجوۋمەنى گەل و ئەنجوۋمەنى
شارەۋانى ، دەزگا ئابوورىيەكانىش برىتىن لە كۆمپانىيا بازىرگانىيەكان و
بانكەكان و بازارگە ھەروەزىيەكان ، دەزگا كۆمەلەيەتىيەكانىش برىتىن لە
سەندىكاۋ كۆمەلەۋەيەكىتىيەكان ، دەزگا پۇشنىبىرىيەكانىش قوۋتابخانەۋە
زانكۆۋ مەلەندى پۇشنىبىرى و گەلەرىيەكان دەگىتەۋە .

شاينەنى باسە ، ئەۋ دەزگايانە ئەۋدەزگايانە تەۋاۋى سەربەخۇيى خۇيان
ھەيەۋ دۋورن لە دەست تىۋەردانى دەۋلەت و راستەخۇ لە لايەن چىن و
تۈيزەكانى گەلەۋە و لەپىگاي ھەلېژاردنەۋە دەستەي بەپىۋەبردنىيا
ھەلدەبىژىردى .

جابۇئەۋەي ئەم چىن و تۈيزە نوينەرى خۇيان لەۋدەزگايانەدا ھەلېژىرن
دەبى پرۇسەي مافى ئازادىيەلېژاردن بكەن ۋە بۆئەۋەي پرۇسەي ئەم مافە
بكەن دەبى پرۇسەي دىموكراسىيەت بكەن كەۋاتە دىموكراسىيەت
سەرەتايەكە بۇ ئازادىيەۋەكو سەرۋكى مىسرى جەمال عەبدول ناسر ۋەتەنى .

سەبارەت بە پابەندبوونی کۆمەلگای شارستانی بۆ بوون و نەبوونی
زانای فەرەنسی بەناوبانگ برۆدۆن دەلی : (کۆمەلگای شارستانی لە بەرزترین
پلەیدا ئەوکاتە دەبی کە فەوزان نیزام یەك دەگرن) واتە ئەوکاتە ی کە کۆمەلگا
فەوزای تیا نامینی .

هەروەها فەیلەسوفی ئینگلیزی ھۆبز لەم بارەییەو دەلی : (بەلەدەست دان
و نەمانى یاسا فەوزا بال بەسەر کۆمەلدا هەلدەکیشی) هەروەها بۆ پیناسەى
فەوزاش ئەوزاتە نەمرە دەلی : (لەکۆمەلگای فەوزادا جەنگى هەمووان دژی
هەمووانە) واتە هیچ کەسێک تیايدا خاوەن ماف نابیت .

هەربۆیە کاتیك فەیلەسوفی یۆنانى سوقرات خەلکی یۆنانى لە یاسا
ستەمەکانى پاشای ئەسینا وشیار دەکردەو و هانى دەدان بۆ شۆرش کردن بۆ
چاکردنى ئەو یاسایانە ، کاتیك پاشای ئەسینا فەرمانى گرتنى سوقراتى
دەركرد و بریارى دا ژەهرخوارد بکړی بە تۆمەتى ژەهراوى کردنى میشكى
لاوان . هەندیک لە قووتابى یەکانى چوونە لای ویستیان لە بەندیخانە
بیدزنەو و ئازادى بکەن ، بەلام ئەو خواردنەو و ژەهرى بەلاو بەشتربوو لە
سەرپیچی کردنى یاسای ولاتەکەى بۆیە داواى قووتابى یەکانى پەتکردەو .

هەرسەبارەت بە پێزگرتن لە یاسا ئەرستۆی فەیلەسوف وەك سوقراتى
مامۆستای ئاسا دەلی : (بوونی یاسایەکی ستەم بەشتەر لە نەبوونی یاسا ،
چونکە ئەگەر لەبەر سیبەرى یاسایەکی ستەمدا بەشیك لە مافەکانمان لەدەست
بدهین ، ئەوا بە نەبوونی یاسا گشت مافەکانمان لەدەست دەدهین) .

ئەو وى بیر بکاتەو و دوو دلێش دەبی ، بە چیه وانه شهو و ئەو وى بیر
نەکاتەو و ناشزانى دوو دلی چیه .

لە دێرزەماندا ، گەلانى کۆن زۆر بیریان نەدەکردەو و بۆیە دوو دلێش
نەدەبوون ئەوان بە ساکاری سەیری ژيانیان دەکرد بۆیە بە ساکاریش ژيانیان
بەسەر دەبرد هەر بۆیەش پيش نەدەکەوتن چونکە زۆر بیریان نەدەکردەو .

کەواتە بیرکردنەو و هۆکاریکە بۆ پیشکەوتن ، پیشکەوتنیش نابیت ئەگەر
دوودلی لەگەلدا نەبیت .

لەم پوووه د. عەلى وەردى دەلى : (مەرقى بەر لەشارستانىەت پىريان
نەدەکردەوه بۆيە دوو دلش نەدەبوون)

هەروەها سەبارەت بە پەيوەندى بىرکردنەوه بە بوون و مانەوهى مەرق
دىکارت دەلى : (مەن بىر دەکەمەوه کەواتە مەن هەم) هەروەها ئەگەر
بگەرێنەوه بۆ قورئانى پىرۆز وەيان تەورات ئەوەمان بۆ دەردەکەوى کەتواناى
بىرکردنەوه لەو کاتەوه بەخشاوه بە مەرق کە باپىرە گەورەمان ئادەم سلاوى
خواى لىبىت بەرى دارى مەعريفەى جياکردنەوهى خىرو شەرى بەقسەى
شەيتان لەبەهەشت خوارد .

بەخواردنى بەرى دارە قەدەغەکراوەکەى بەهەشت مەرق مەعريفەى
جياکردنەوهى خىرو شەرى لەيەکتر چەشت بۆيە سەرئىشەى خىرو شەرىشى
لەسەر زەوى بۆ ماپەوه .

شايەنى باسە ، کۆمەلگای شارستانى و کۆمەلگای ناشارستانى بەوه
لەيەکتر جيا دەبنەوه کە کۆمەلگای يەکەميان لەپەچەلەکى هەموو شتەى
دەکۆلێتەوهو خۆى لەخۆى پرسىار دەکات و دەلى لەبەر چى ؟ تاكو بگاتە
هەقبەتە شتەکان ، بەلام کۆمەلگای دووهم ناپرسى بۆچى ؟ بۆيە هەر بە
دواکەوتووى دەمىنیتەوه .

هه لېږاردن و ديموكراسيه ت

نه گهر بېت و سهرنجي چه مكی هه لېږاردن و ديموكراسي يه ت بدهين ده بينين په يوه ندي يه كي زور به تين له نيوانياندا هه يه ، زه حمه ته بتوانين تخوبيك بو هه ريه كيك له واننه دابنيين . بهلكو تيكهه لكيشن و له ته فاعولكر دنيكي به رده وام دانه له گهل يه كتريدا .

سهره تا نه گهر له چه مكی هه لېږاردن و په يوه ندي يه كه ي له گهل ياسادا ورد بينه وه ده بينين په يوه ندي يه كي كاريگه رو راسته وخو له نيوانياندا هه يه . كه ده ليين ياسا مه به سستمان مانا هاوچه رخه كه يه تي ، كه بريتي يه له ياساي دانراو . هه لېه ته له پوزگاري نه مړودا ، له م سهرده مه داو دوا به دواي تيوري يه كه ي مونتي سكيو و هاتنه كايه وه ي پرنسيپي ليكجيا كرده وه ي هه رسي ده سه لاتي ياسا دانان و جي به جي كردن و دادگه ري له ناو ده وله تدا ، ئيستا كه به شيويه كي گشتي له لايين ده سه لاتي ياسا دانانه وه ياسا داده ندر ي و نه م ده سته يه تاي به تمه نده به داناني ياسا ، نه دنامه كانيشي به شيويه كي راسته وخو له لايين گه له وه له ريگاي هه لېږاردنيكي نازادو به ده نگداني نهيني هه لده بژيردرين .

چا كه واته هه لېږاردن و ياسا لكاون به يه كه وه ليك جيانا كرينه وه . شا يه ني ناماز ه بو كرده ، كه ده ليين هه لېږاردن ، مه به سستمان هه لېږاردني نوينه راني گه له له لايين گه له وه . جائه نوينه رانه ده سه لاتي بالان له ناو كو مه لداو تاي به تمه ندن به داناني ياساو له كاتي پروسه كردني كاره كانيان گوزارشت له ويست و ناره زووي گهل ده كهن ، بويه نهو ياسايه ي نهوان دا يده نين گوزارشت له ويست و ناره زووي نهوان ده كات ، به مانايه كي تر نهو ياسايانه گوزارشت له ويست و ناره زووي گشتي ي ده كات بويه ده بي ريزي

لى بگىرىت لەلايەن ھەردووچىنەو ، چىنى دەسەلاتمەندو ژىردەسەلات (الحاکم والمحکومين) تەنەت لەلايەن خودى ياسادانەر چونکە لەدانانیدا گوزارشتى لە ويست و ئارەزووى گەل کردوووە بۆ نيه سەرپيچى لىبکات .
کەواتە ياسا لەم سەردەمەدا شەرعىيەت لە ھەلبژاردن وەردەگرىت ، واتە ئەوياسايەى گەل خۆى بۆخۆى دايىناو لە ريگەى نوینەرەکانى يەو دەبى پىزىشى لى بگىرىت و سەرپيچى لىنەکات چونکە رەوايە .
سەبارەت بە پەيوەندى نيوان ھەردوو چەمكى ھەلبژاردن و ديموکراسىيەت لەگەل يەکتريدا ، ھەرەکو پەيوەندى نيوان ھەلبژاردن و ياسا پەيوەندى يەكى بەتینە .

ئاشکرايە ، ووشەى ديموکراسىيەت يانى دەسەلاتى گەل .
بەواتايەكى تریانى حوکمرانىيتى گەل خۆى بۆخۆى .
بۆيە ديموکراسىيەت لەگەل ھەلبژاردن دەخولیتەو ، بەبوونى دەبىت و بەنەبوونى نابىت و بە بەھىچزبوونى بەھىز دەبىت بەلاوازبوونى لاواز دەبىت .
بەم شىوہى دەبينىن پەيوەندى يەكى زۆربەتىن لەنيوان ديموکراسىيەت و ھەلبژاردن ھەيە ، چونکە لە ريگای ھەلبژاردنەو گەل نوینەرى خۆى ھەلدەبژىرى بۆ ئەنجومەنى ياسادانان کەبالاترين ئەنجومەنە لەناو دەولەتداو موتمانە دەدا بەحکومەت .

کەواتە ئەگەر ھەلبژاردن ھەبى ئەوا ديموکراسىيەتیش دەبى ، واتە گەل خۆى حوکمرانىيتى خۆى دەکات .
سەبارەت بە ھەردوو چەمكى ديموکراسىيەت و ئازادى سەرەتاو بنەتاي يەکتەرن و بى يەك ھەلناکەن چونکە ديموکراسىيەت پيشەكى يە بۆ ئازادى و باشتەين بوارە بۆ پرۆسەکردنى . واتە تاكو ديموکراسىيەت نەبى ئازاديش نابىت .

لە سىستەمى ديموکراسيدا ، مەرؤف پرۆسەى ماف و ئازادى يەکانى دەکات چونکە لەويدا خۆى حوکمرانىيتى خۆى دەکات ھەرەکو لە پيشەوہ پرونمان کردەوہ .

ئەو ولاتانەي باوەريان بە ديموكراسىيەت ھەيە ، پرواشيان بە ماف و ئازادىيەكان ھەيە . بەمانايەكى تر باوەريان بە مافە سروشتىيەكان ھەيە . بۆيەكا لەویدا مرقوف پرۆسەي گشت مافەكانى دەكات لەوانە ئازادىيەكان بەو سىفەتەي كە لكاون بە كەسايەتییەكەيەو و لىي جيا نابىتەو و لەگەل سروشتى مرقوايەتییەكەي دەگونجى ، بەلام لە سىستىمى ديكتاتورى و ناديموكراسىيەكاندا مەحالە ئەمە بەدى بكەين .

بەلام سەبارەت بە پەيوەندى نيوان ئازادى و كۆمەلگەي شارستانى ، ھەلبەتە پەيوەندىيەكى زۆر بەتەين لە نيوانياندا ھەيە چونكە لە كۆمەلگەي شارستاندا گەل لەرێگەي دامەزرادە سەربەخۆكانەو ھوكمرانىيتى خۆي دەكات و خۆي بەرپۆوەدەبات .

ئەندامەكانى ئەم دەزگا و دامەزراوانەش لە رێگاي ھەلباردنێكى ئاشكرا و دەنگدانى نەيىنى لەلایەن گەلەو ھەلدەبژێردرين . واتە ھەرتاكێك لە تاكلەكانى گەل پرۆسەي ئازادى دەنگدان و ئازادىي خۆپالادەتەن دەكەن بۆ دامەزراندنى ئەو دەزگا و دامەزراوانە .

شايەنىباسە ، دەزگا و دامەزراوەكان لە كۆمەلگەي شارستاندا پوو لەزۆرين لەوانە ئەنجومەنى ياسادانان و ، ئەنجومەنى گەل و ، ئەنجومەنى شارەوانىيەكان و ، ئەنجومەنى پارژەو سەنديكا و يەكيتى و كۆمەلەو رێكخراوە جۆراوجۆرەكان دەگرێتەو . ئەودەزگايانە لە راپەراندنى كارەكانياندا سەربەخۆن و دوورن لە دەستپۆەردانى ھكومت و ئازادانە كارەكانى خويان بەرپۆوە دەبەن . كەواتە ئازادىي سىمايەكى ھەرەديارى كۆمەلگەي شارستانىيە .

ھەرچەندە ، ھەروەكو لەو پيش و تەمان زەحمەتە تەخويك بۆ ھەرچەمكێك لەم چەمكە دابنێين چونكە ھەموويان پەيوەنديان بەيەكەو بەھيژەو لێك جياناكرينەو .

بۆنموونە ، پەيوەندىيەكى زۆر بەھيژ لە نيوان كۆمەلگەي شارستانى و ياسا لە لايەك و كۆمەلگەي شارستانى و ھەلباردن يان ديموكراسىيەت وەيان

ئازادى لايەكى ترەو ھەيە ، بۆيە دەبىنن ھەرفەيلەسوفىك لە گوۋشەيەكى
 تايبەتەو سەيرى دەكات و بەشيۋەيەكى جياواز لەوانى ترەسفى دەكات .
 ھەندىكيان دەلن كۆمەلگەى شارستانى لەگەل ديموكراسىيەتدا دەخوليتەو
 بە بوون و بە نەبوون بە بەھيزى و بەلاوازى . ھەندىكى تريان وەك ئەرستو
 دەلن پلەى شارستانىتى ھەركۆمەلگەيەك دەپيورى بە پيى رادەى ريزگرتنيان
 لە ياسادا . ھى تريس ھەن لە گوۋشەى مافە سروشتىيەكانەو سەيرى دەكەن
 و دەلن كۆمەلگەى شارستانى ئەو كۆمەلگەيەيە كەتيايدا مروڤ پرۆسەى
 گشت مافەكانى خوى دەكات لەوانەش ئازادىيە گشتىيەكان .

لەكۆتاييدا ، ئەگەربىت و ئەم بىرۆكەيە لەسەر كوردستان تەتبيق بكەين
 دەبىنن بىرۆكەى ئازادىيە ديموكراسىيەت و كۆمەلگەى شارستانى بۆتە
 بەشيك لە پىكھاتەى ھزرى مروڤى كورد . بۆيە ھەنگاوى خيرا لەم مەيدانەدا
 ھاويزراو و ئەم بىرۆكەيە بۆتە ئايدىولۇڤى و فەلسەفەى حوكم ليژەداو دەيان
 سەندىكاو كۆمەلەو پىكخراو دەزگاو دامەزراو سەربەخۇكان پوو لە
 زۆريدانەو ھەلېژاردنى سەرۆك و ئەندامانى ئەنجومەنى شارەوانىيەكانىش
 بەشيك لەم فەلسەفەيەو چاوەرپى ھەلېژاردنى ئەنجومەنى گەل و ئەنجومەنى
 پارەش دەكرى ، كە ھەردووكيان تەواوكەرى دەزگاو دامەزراو سەربەخۇكانى
 كۆمەلگەى شارستانى .

ھەروەھا جىي ئامارەبۆكردنە ، كە نابى ماوھى ئەندامىتى ھەر
 ئەنجومەنىك لەم ئەنجومەنانە بە ئەنجومەنى ياسادانانىشەو زۆر دريژبىت ،
 چونكە لەو حالەتەدا ھەندىك جيل كە ليھاتوو (راشد و بالغ) دەبن
 لەوماوھيەدا وەيان لەپيشترىش ليھاتووبوونە بەلام ويست و ئارەزوويان
 بەرامبەر مانەو و نەمانەوھى نوينەرەكانيان گۆراو لە پرۆسەكردنى
 ئازادىيەكانياندا بىبەش دەبن ئەمەش لەگەل ديموكراسىيە و ئازادىيە
 كۆمەلگەى شارستانى ناگونجىت .

بیرکردنه وه دوودلی

شاراوه نیه که هیچ راستیه کی ره ها له دونیادا نیه به لکو هه موو شتیك
پیرژهیی یه و له روانگهی یه کی که وه بۆ یه کیکی تر ده گۆریت و مروف خووی
پیوه ری نه مه یه ههروه کو سو فستائی یونانی برۆتۆجوراس ووته نی : (مروف
پیوه ری گشت شتیكه) ههروه ها له باره ی هه قیقه ته کان ولیم جیمس ده لی :
(هه قیقه ت له گریمانیه ک زیاتر نیه ، مروف گریمانیه ده کات بۆ نه وه ی
په نای بباته بهر بۆ چاره سه رکردنی کی شهکانی ژیان) .

که واته بۆ نه وه ی پیش کهوین ده بی بیرکهینه وه له هه موو شتیك دوودل
بین واته گومان له هه موو شتیك پهیدا بکهین تا کو بگهینه نه و هه قیقه ته ی به لای
نی مه وه راسته که نه وه ش له نه نجامی نا کو کی گشت هه قیقه ته کان ده بی که له
نه نجامدا هه قیقه تیکی مام ناوه ندی دیته ئاراوه که بۆ هه مووان باشه .

له م پرووه پر نسیپیک هه یه ده لی : (گومان سه ره تای بیگومانییه
الشک مبدأ الیقین -) .

بۆیه نه وه ی به لای تۆوه هه قیقه ته به لای یه کیکی تر هه قیقه ت نیه چونکه
هه قیقه ت و نا هه قیقه ت الحق و الباطل - له راستیدا دوو شتی به یه که وه
لکا ون . هه رکاتیك هه قیقه ت هه بی نا هه قیقه تیش له گه لیا ده بی ت .

ئه گه ر دوو گروپ له سه ر شتیك له گه ل یه کتر نا کو ک بوون نه و نا کو کی یه
ئه وه ده گه یه نی که هه ردوولا یان هه ق و نا هه قن له یه ک کاتدا ههروه کو
ئینیشتاین ووته نی : (لیس هناك بدیهیات ثابتة بل في الواقع عادات فكرية) .
له کو تاییدا ده لیم هیچ شتیك پیروژ نیه به و واتایه ی که بقه بی بیر
لی بکهینه وه گومانی بخهینه سه ر به مه به ستی گه یشتن به راستی ته نانه ت کو فر
کردنیش به شیکه له باوه ر .

مقدمه

این کتاب در مورد تاریخ و تمدن ایران است و به بررسی سیر تحول و پیشرفت این سرزمین می‌پردازد. در این کتاب سعی شده است تا با استفاده از منابع معتبر و روش‌های علمی، تصویری جامع و دقیق از تاریخ ایران ارائه شود. این کتاب می‌تواند برای دانش‌آموزان، محققان و علاقه‌مندان به تاریخ ایران بسیار مفید و ارزشمند باشد.

در این کتاب به بررسی سیر تحول و پیشرفت ایران از دوران باستان تا زمان حال پرداخته شده است. در ابتدا به بررسی دوران باستان و تمدن‌های اولیه ایران می‌پردازیم و سپس به بررسی دوران میانه و پس از آن به دوران معاصر می‌پردازیم. در هر یک از این دوره‌ها به بررسی تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌پردازیم و سعی می‌کنیم تا سبب و علل این تحولات را توضیح دهیم.

این کتاب در سه جلد منتشر شده است. جلد اول به بررسی دوران باستان و میانه می‌پردازد، جلد دوم به بررسی دوران معاصر می‌پردازد و جلد سوم به بررسی سیر تحول و پیشرفت ایران در قرن بیستم و بیست و یکم می‌پردازد. این کتاب می‌تواند برای دانش‌آموزان، محققان و علاقه‌مندان به تاریخ ایران بسیار مفید و ارزشمند باشد.

در این کتاب به بررسی سیر تحول و پیشرفت ایران از دوران باستان تا زمان حال پرداخته شده است. در ابتدا به بررسی دوران باستان و تمدن‌های اولیه ایران می‌پردازیم و سپس به بررسی دوران میانه و پس از آن به دوران معاصر می‌پردازیم. در هر یک از این دوره‌ها به بررسی تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌پردازیم و سعی می‌کنیم تا سبب و علل این تحولات را توضیح دهیم.

این کتاب در سه جلد منتشر شده است. جلد اول به بررسی دوران باستان و میانه می‌پردازد، جلد دوم به بررسی دوران معاصر می‌پردازد و جلد سوم به بررسی سیر تحول و پیشرفت ایران در قرن بیستم و بیست و یکم می‌پردازد. این کتاب می‌تواند برای دانش‌آموزان، محققان و علاقه‌مندان به تاریخ ایران بسیار مفید و ارزشمند باشد.

ئىسلام و مافى مروڧ

ئايىنى ئىسلام دانى به بىرۆكەى ماف ناوہ به مافى مروڧيشەوہ، به لام به مەبەستى پاراستنى بەرژەوہندى گشتى كۆمەل، گەلىك كۆت و بەندى لە بەردەم داناوہ، بۆئەوہى مروڧ نەتوانى ئەم مافانە بەشيۆەيەكى خراب بەكاربەينى و زيان به خەلكانى تر بگەيەنى. ھۆى ئەمەش دەگەرپتەوہ بۆ ئەوہى كە ھىنانەدى بەرژەوہنديەكانى مروڧ چ وەكو تاكەكەس يان وەك كۆمەل، مەبەستى سەرەكى ئايىنى ئىسلامە. بۆيە لە ئايىنى ئىسلامدا دان پيانان بە ماف شتىكى زۆر ئاساييە، ئەو كۆت و بەندانەش كە لە بەردەم خاوەنەكەى دانراوہ، بۆئەوہى ھاوسەنگى لە نيوان بەرژەوہندى تاكەكەس و بەرژەوہندى كۆمەل پارىزراو بىت.

وەلىرەدا دەبينىن، كە چۆن ماف لە ئايىنى ئىسلامدا بە بەرگىگى تر خۆى دەنوینى و شيۆەيەكى مام ناوہندى وەرگرتووە لە نيوان ھەردوو پىچكەى تاكپەرەو پىچكەى كۆمەل پەرەريدا.

لە راستيدا ھۆى دانپيانانى ئايىنى ئىسلام بۆ مافەكانى مروڧ دەگەرپتەوہ بۆ ئەو پىزەى كە خۆى گەرە لە مروڧى ناوہ، ھەرەكو خۆى گەرە لە سورەتى (الاسراء) ئايەتى ۷۰ دا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ ھەر بەم مەبەستە خۆى گەرە لە چەندىن شویندا جەختى لەسەر يەكسانى مروڧ کردووە و تەنانەت مافى يەكسانى مروڧ لە بەردەم ياسا و لە گشت بوارە جياجياكانى كۆمەلایەتى، بە مافىكى ھەرە گرنگ داناوہ، بۆيە ئاماژەى بەو کردووە كە مروڧ ھەرەمووى لە يەك نەفس دروست بووە كە ئەويش باپىرە گەرەمان ھەزەرەتى ئادەمە لە سورەتى (النساء) ئايەتى ۱/

دهفهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ئەمەش ئەو دەگەیهنی کە مروق هەر هەموویان بۆ یەک جوړو یەک بنەچە دەگەڕێنەو بۆیە هەر هەموویان یەكسانن لە ماف و ئازادییەکاندا، هەروەها لە سورەتی (الانسان) نایەتی ۲/ دةفهرموی: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ هەروەها پێغەمبەر (د.خ) دةفهرموی: ((كلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیتہ)). هەر لە میانێ ئەو پێزلینانەیی خوای گەورە کە لە مروقێ ناو، ئینجا ئەو شتانەیی کە لە زەویدان هەر هەمووی تەرخانکردوو بۆ مروق بۆ ئەوێ لە ژیانی پۆژانەیدا وەك مافیکی ئابووری و کۆمەڵایەتی سوودی ئی وەرگیری، هەروەکو لە سورەتی (البقرة) نایەتی ۲۹/ ئەمەمان بۆ دەردەکەوێ کە تیایدا هاتوو: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾.

جا سەبارەت بە خولقاندنی موقایەتی لە شیوێ گەلان و تیرەو عەشیرەت، خوای گەورە مەبەستی ئەو نەبوو کە لە یەكتریمان جیا بکاتەو، بەلکو مەبەستی ئەو نەبوو کە یەكتری بناسین و بە یەكسانی بەیەكەوێ بژین، هەروەکو لە سورەتی (الحجرات) نایەتی ۱۳/ ئەمەمان بۆ دەردەکەوێ کە تیایدا خوای گەورە دةفهرمی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾.

مافی ژیانی لە مافە هەرە گرنگەکانە لە ئایینی ئیسلامدا، ئەمەشمان لە چەندین نایەتی قورئانی پیروژ بۆ بەدەردەکەوێ، لەوانە، خوای گەورە لە سورەتی (المائدة) نایەتی ۳۲/ دةفهرموی: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾. لەمەش زیاتر بەلکو سزایەکی توندی شە بۆ ئەو کەسە داناو کە یەكێ بە ناھەق

دهكوژي، لهه بارهيهوه خواي گهوره له سوره تي (النساو) نايه تي (۹۳) دهفهرموي: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾.

ههروهه خواي گهوره بايهخيكي زوري داوه به مافي بهشداريكردن له حوكمراني تي ولات، بو ئهم مه بهسته پرنسيپيكي گرنگي داناوه كه شه ويش ((پرنسيپي شورايه)) ههروهكو له سوره تي (الشوري) نايه تي / ۳۸ دهفهرموي: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾. ههروهه بايهخي به مافي نازاديي بيروباوهر داوه له سوره تي (البقره) نايه تي / ۲۵۶ دهفهرموي: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾. وه له باره ي مافي ريزگرتن له حورمه تي مه سكه ن، خواي گهوره له سوره تي (النور) نايه تي / ۲۷ و ۲۸ دهفهرموي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾، ﴿فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾.

ههروهه داني به مافي خويندن و فيركردن و مافي دهسبهكاربوون له فرمانه گشتييهكان و مافي شوفعه و چه ندين مافي تر ناوه. جا له بهرئه وه ي خواي گهوره خوي خاوه ني هه موو شتيكه، بويه خوي دامه زرينه رو به خشكهر ي ماف و نازادييه كانه، به لام خوا مروقي له سه ر زهوي كردوته خه ليفه ي خوي بو به كارهي ناني نه و مافانه و بو ئهم مه بهسته ريگاي پيداوه سووديان لي وه ربگري ت. لي ره دا بو مان ده رده كه وي كه ماف له ناييني ئيسلامدا به خشش (منحه) يكه كو مه ليك مهرجي له گه لدايه بو هي نانه دي نه و بهرزه وه نديه ي كه له پيناويدا مافه كه دروست بووه، وه سه رچاوه ي نه و به خششه ش دانپي ناني خواي گه وره يه، نهك سروشت، ههروهكو لايه نگراني ريچكه ي تاكيه روه ر واي داده ني ن، بويه ناييني ئيسلام باوه ري به مافي ره ها نيه.

جا ئەگەر بىرۆكەى ماف لە ئىسلام بەراورد بکەين لەگەل ھەردوو پىچکەى
تاکپەرورەو کۆمەلپەرورە (سۆشیاالىستى) دا، بۆمان دەردەکەوئى کە ياسازانىي
ئىسلام (الفقه الاسلامى) مافى بە دەسەلاتىكى پىگاپىدراو بۆ ھەر کەسىک
داناو کە بە ھۆيەو ئەو کەسە دەتوانئى بەرژەوەندىيىكى دانپيانراو بۆخوئى
و دەست بەيئى، بە پىچەوانەى پىچکەى تاکپەرورە کە وای دەيئى مرقۇف لە
يەكەم چرکەى لە دايک بوونيدا کۆمەلئىک مافى ھەيەو ئەم مافانەى لە
سروشتەو و دەست دەکەوئى بەو سىفەتەى کە مرقۇفە.

لە راستيدا، ھىچ ناکۆکىەک لە نىوان ياسازانىي ئىسلامى و پىچکەى
تاکپەرورەيدا سەبارەت بە پىرۆزىي ماف نيە. ھروھا سەبارەت بە مافى
خاوەنەکەى بۆ سوود وەرگرتن لەو مافە بە گشت پىگا جياجيا پەواکان بۆ
ھىنانەدى بەرژەوەندى خوئى و بەرژەوەندى کۆمەل.

بەلام قەبارەى ئەو دەسەلاتەى کە خاوەن مولک لە ياسازانىي ئىسلامدا
ھەيەتى وەکو پىچکەى تاکپەرورە پەھا نيە، بەلکو پابەندى کۆمەلئىک کۆتە،
ھەرورەو ئەو کۆتەى لەوتاندى ماف (التعسف فى استعمال الحق) و
زيانگەياندى بە لايەنەکانى تر قەدەغە دەکات.

لە کۆتاييدا، لەبەر پۆشنايى ئەم بەراوردکردنە ساکارەدا دەتوانين بليين
کە ياسازانىي ئىسلامى پىچکەيەکى مام ناوەندى گرتۆتەبەر لە نىوان پىچکەى
تاکپەرورەى و سۆشیاالىستيدا.

بۆئەۋەي پۇرئامەنئوس ھىلە سوورەگان نەبەزىنى

ھىچ گومانى تېدانىيە كە ئازادى سەرچاۋىيە بۇ ئەنجامدانى گىشت چالاكىيەكى مۇقايەتى تەنھا ئەوانە نەبىت كە بە ھوكمى ياساۋ پىساكان پىزىپەر كراون. ئەمەش ئەۋە دەگەيەنى كە ھەرچەندە ئازادى لە ژيانى مۇقايەتيدا بىنەچەيەكى بەرفراۋان و پەسەنە ، بەلام سەرەپاي ئەمەش بە ياساۋ پىساۋ ھوكمە شەرعىيەكان سنووردار كراۋە ھەركاتىك پووبەپوۋى ئەۋ شتانه بۆۋە كە ياساغ كراون ئەۋ ئازادىيە نامىنى ، خۇبەپىي ھوكمى ئەقلىش ئازادى لەۋكاتەدا نامىنى كە ئازادى كەسانى تر دەست پىدەكات.

كەۋاتە پۇرئامەنئوس ھەرچەندە ئازادە لە خودى خۇي و ماف و كاروبارە تايىبەتییەكانىدا، بەلام سەرەپاي ئەمە لە دوو كاروباردا ئازاد نىيە :

۱ ھەر كاروبارىك بىيىتە ھۇي تەنگ پىھەلچىنى ئازادى كەسانى تر ، چۇن پۇرئامەنئوس ئازادە ھىچ كەسىك مافى ئەۋەي نىيە دەست بەسەر مافىدا بگرىت ھەرۋەھاش پۇرئامەنئوس مافى ئەۋەي نىيە دەست بەسەر مافى كەسانى تردا بگرىت و دەسەلاتيان لەسەر خودى خۇيان قەدەغە بكات، ئازادىي مۇق لە شتا دياركراۋە بەۋەي كە نابى دەستدرىژى بكاتەسەر ماف و ئازادى كەسانى تر .

۲ ئەۋ كاروبارانەي كە بە ياساۋ پىساكان قەدەغە كراون، پۇرئامەنئوس مافى ئەۋەي نىيە سەرپىچىيان بكات، چۇنكە ئەۋ ياساۋ پىساكانە بۇ پاراستنى كۆمەل و بەرژەۋەندىيەكى گرنگتر داندراون و سەرپىچىكردنىان بە ئازادى داناندري بەلكو دەرچوۋنە لە ئازادى.

كەۋاتە ئازادى پۇرئامەگەرى پەھا نىيە ھوكمەت بۇي ھەيە لە ھەندى حالەتدا بەمەبەستى پاراستنى ئاسايىشى كۆمەل لە چوارچىۋەيەكى تەسكدا

كۆتۈبەندى لەسەر دابنى . لەم حالەتەشدا ھەرچەندە پۇژنامەنوس رېڭاي قىسەكردن و نووسىن و بلاوكردنەودى ئى ناگىرئىت بەلام ھەركاتىك ئەم سنوورەى بەزاند بەرپرسىيارئىتەكە دەكەوئىتە ئەستۆى خۆى و لە ئاكامى ئەو قىسەيەى كە كردووئەتى يان نووسىيوئەتى يان بلاوى كردۆتەو ، پووبەپووى لىپرسىنەو و سزايەكى دوايىنە دەبىتەو .

جا بوئەودى سنوورى ئازادىيەكەى نەبەزىنى و پووبەپووى لىپرسىنەو و سزاي ياساىى نەبىتەو ، دەبى پابەندى وىژدانى خۆى و بنەماكانى ئەخلاقى پىشەكەى خۆى بىت و لە ھەموو كەسىش زياتر بەرامبەر بە كۆمەلەكەى و نىشتمانەكەى ھەست بە لىپرسىنەو بكات . جا بوئەودى لە بلاوكردنەودى ھەوالەكان نەكەوئىتە ھەلەو ، باشتىن شت ئەوئەى ، پووداوەكان وەكو خۆى بگىرئىتەو ، بەلام ئەگەرھاتوو گومانى ئى ھەبوو ، باشتروايە وازى ئى بىنئىت و بلاوى نەكاتەو . كەواتە ئەگەرھاتوو يەكك لەو بابەتانەى كە نيازى ھەيە بلاوى بكاتەو ، ئەگەرھاتوو ئەگەرى ئەودى لىكرا كە دەبىتە مایەى تانەوتەشەرو ناوزپاندنى كەسانىك ، دەبى خۆى ئامادەبكات بۆ وەلامدانەودى ھەندىك پرسىيار ، لەوانە ، ئەگەرھاتوو داوايەكى لە دژ بۆ دادگا بەرزكرايەو ، ئايا تا چەند دەتوانى پشت بەو سەرچاوانە ببەستى كە زانىارىيەكانى ئى وەرگرتوو .

ئازادى پۇرنامە گەرى و پۇرنامەى ئازاد

ئەم دوو چەمكە دوو چەمكى لىكجىاوازن و ھەرىەكەيان ماناى تايىبەتى
خوى ھەيە و ئاكامى تايىبەتیشى لەسەر درووست دەبى .

سەبارەت بە چەمكى يەكەم (ئازادى پۇرنامە گەرىى) ، ئەگەر
بگەپپىنەو ە بۇ ياساى چاپەمەنى ھەرىمى كوردستان ژمارە (۱۰) ى سالى
۱۹۹۳ زۆر بەپاشكاوى برىارى لەسەر ئازادى پۇرنامە گەرىى لە ھەرىمى
كوردستاندا داو، ئەمەش لە دەقى ماددە / ۵ ى ياساى ناوبراو بەدى دەكەين
كەئەوپەپى ئاسانكارى نیشان داو ە بۇ دەرکردنى پۇرنامە لە ھەرىم دا تەنەت
مافى تانە گرتنىشى لە برىارى ەزىرى پۇشنىرى سەبارەت بە پەزکردنى
داواى مۇلەتکردن لەبەردەم دادگاي پياچوونەو ە بەھاوولەتى پەواپىنىو ەو
ھاوولەتى بوى ھەيە لە ماو ە (۱۰) پۇر داواى پەزکردنى داوايەكەى
لەبەردەم دادگاي ناوبراو تانە لە برىارى ەزىر بەت .

كەواتە دەتوانىن بلىين لە ھەرىمى كوردستان ئازادى پۇرنامە گەرى
ھەيە ە بەلگەش ئەم ھەموو چاپكراو ە خولەكىيانەيە بە گوشارو پۇرنامەو
بلاوكرائو ە كە لە سەرتاپاي كوردستان پۇرنامەو ە ھەفتانەو مانگانەو ە ھەرزانەو
سالانە دەرەچن .

بەلام سەبارەت بە چەمكى دوو ەم (پۇرنامە نووس و پۇرنامەى ئازاد)
دەتوانىن بلىين كارى رۇرنامە نووس و پۇرنامەكان پشت بە دوو پرنسىپ
دەبەستن .

يەكەم : دەبى ئازادى تەواو بەپۇرنامەو پۇرنامە نووسان بەدى تاكو
بتوانن گوزارشت لە بىرو پاو بۇچوونەكانى خويان كەن .

دووه م : پيگاگرتن له پوژنامه و پوژنامه نووسان له پيشيلىكردنى ماف و
ئازادى يه كانى كه سان .

كه واته ده توانين بليين گيروگرفتى سهره كيما ن له چوارچيوه ي پوژنامه و
پوژنامه نووسى ئازاددا ، گيروگرفتى دوزينه وهى هاوسهنگى يه كه له نيوان
ئازادى پيوست بۇ پوژنامه و پوژنامه نووسان و مافى پيوست بۇ تاكه كانى
كۆمەل و كۆمەل به گشتى .

سەبارەت بە ئازادى پوژنامه و پوژنامه نووسان له كۆمەلگه ي
شارستانيدا دەرگاى چاپ و بلاوكردنه وه ئازادن و هيچ كۆسپ و
ته گهره يه كيان له به رده م داناندرى مه گهر به پيى ياسا نه بيت .

به لام بوئه وهى هاوسهنگى دروست بى له نيوان ئه و ئازادى يه ي
به پوژنامه و پوژنامه نووسان دراوه له گهل ئه و مافه ي كه هه رتاكيك له تاكه كانى
كۆمەل و كۆمەل به گشتى هه يه تى ده بى چوارچيوه يه ك بۇ پرۆسه كردنى
دياربكرى ئه و يش برىتى يه له پيژگرتن له مافى كه سان و به رژه وهندى گشتى
و نيزامى گشتى كۆمەل .

له به رامبه ر ئه و ئازادى يه ي كه دراوه ته پوژنامه و پوژنامه نووسان
هاوولاتيان و كۆمەل بويان هه يه له پيگاى دادگاوه يان له پيگاى هه مان
پوژنامه يان هه ر پوژنامه يه كى تره وه داکوكى له مافى خويان بكه ن به رامبه ر
خراب به كارهيئاننى ئه و ئازادى يه له لايه ن پوژنامه و پوژنامه نووسانه وه .

سهره تا سەبارەت بە ئازادى پوژنامه و پوژنامه نووسان سى بنچينه ي
ياساييمان هه يه ئه م ئازادى يه به رجه سته ده كه ن، يه كيكيان ماده / ٢٦ ي
ده ستورى عيراقى سالى ١٩٧٠ يه كه تيايدا هاتووه : (ده ستور كه فاله تى
پادەرپرین و بلاوكردنه وهى ده كات) . ئه وهى تريان ماده / ٢ ي ياساى
چاپه مه نى هه ريىمى كوردستان ژماره ١٠ ي سالى ١٩٩٣ يه كه تيايدا هاتووه :
(له هه ريىم سانسور له سه ر چاپه مه نى نيه و هه موو هاوولاتى يه ك تيايدا ئازادن
له ده ركردنى هه ر چاپه مه نى يه ك به پيى حوكمه كانى ئه م ياسايه) . هه روه ها

ياسای سەندىكاى پوژنامەنووسانى كوردستان ژمارە ٤ ى سالى ١٩٩٨
سەندىكى ترە بوئەم ئازادىيە .

بەلام ھەروەكو لەپيشتەر ئامارژەمان پيى كرد ئەو ئازادىيە پەھانىيە بەلكو
بەپيى ھەندىك بنچينەى ياسايى لە ياسا جياجياكانى ولات دا پيىخراوەو
پوژنامەنووس و پوژنامەى سەرپيىچى كەر پووبەپووى سزا دەكەنەو ،

ياسای سەندىكاى پوژنامەنووسانى كوردستان لە ماددە / ٢٠ دا
كۆمەليىك ئەركى خستۆتە ئەستۆى پوژنامەو پوژنامەنووسان لە ھەقيقەتدا ئەم
ئەركانە گشتيان ئەركى ياسايىن و سەرپيىچى كردنيان بە بەرپرسىارىتى كەم
تەرخەمى (المسؤولية التقصيرية) دەداتە پال خواوەنەكەى و پووبەپووى سزاي
ياسايى دەكاتەو .

ياسای سزاكانى عىراقى ژمارە ١١١ ى سالى ١٩٦٩ ى ھەمواركراولە
ماددە / ٤٣٣ تا دەگاتە ٤٣٨ ى بو تاونەكانى القزف والسب و افشاو السر
تەرخان كردوو و پودانى ئەمانەى بە زەرفيىكى موشەدەد داناو ئەگەرييت و
لەپيىگاي بلاوكردنەو لە پوژنامە يان چاپەمەنيەكان يان بەيەكيىك لە پيىگاكانى
ترى راگەياندن ئەنجام بدرى . سزاكەش بريتيىيە لە بەندينشين و غەرامە يان
يەكيىكان .

ھەروەھا ياساي چاپەمەنى ھەريىمى كوردستان ژمارە ١٠ ى سالى
١٩٩٣ ماددە / ١٠ و ماددە / ٤ ى بو بەرپرسىارىتى پوژنامەو پوژنامەنووسان
تەرخان كردوو لە ماددە / ١٠ دا ھاتوو : (خواوەنى ئيمتيازو سەرنووسەرو
نووسەرى وتار لە بلاوكردنەو ھى خولەكيدا و پيىشكەشكەرى بلاوكراو ھى
ناخولەكى پووبەپووى ليپرسينەو ھى ياسايى دەبنەو بە پيى ياسا
كارپيىكراو ھەكان لە ھالەتى سەرپيىچى كردنى ئەھكامەكانى ئەم ياسايە) .

ھەروەھا لە ماددە / ٤ دا ھاتوو : (خواوەنى ئيمتيازو سەرنووسەرەكەى
بەرامبەر بەياساو بەرامبەر بە دادگا بە ھاوكارى ليى بەرپرسىارن) .

لەكو تاييدا ، دەتوانين بليين سەرەپى ئەو ئازادىيەى بە پوژنامەو
پوژنامەنووسان دراو ھى بو پروسەكردنى كارەكانيان و دروستكردنى پاي

گشتى سەبارەت بە مەسەلە گرینگەكان كەچى ئەم ئازادىيە بى سنوور نىيە
بەلكو لىرەو لەوى بە چەندىن بنچىنەى ياساىي فەرمانكەر سنوورى بۆ
داندراوہو

لىلادانىان خاوەنەكەى پووبەپووى سزايەكى ياساىي دەكاتەوہ
ئەمەيە ئەو ھاوسەنگىيەى ئىمە بەدوايدا دەگەرپاين بۆ پەيداكردى
لەنيوان ئازادى پۆژنامەو پۆژنامەنووسان لەلايەك و مافى ھاوولاتیان و كۆمەل
لەلايەكى ترەوہ.

لەدونيادا هېچ ماف و ئازادىيەكى پەها نىيە چونكە ھەموو مافىك
ئەركىكى بەرامبەرە بەمانايەكى تر دەتوانىن بلىين ماف پووى دووہمى ئەركە
واتە ئەگەر پۆژنامەنووسان مافى ئازادى پۆژنامەنووسيان ھەبى ھەلبەتە
ئەركى پىزگرتنىش لە مافى ھاوولاتیان و كۆمەلىش بەگشتى دەكەويتە
ئەستۆيان.

ھەرسەركەوتووبى ئەم يادە پىرۆزە
گەشەداربى پۆژى پۆژنامەگەرى كوردى
نەمرى بۆ مير مقداد بەدرخان و پىرەمىردو حوزنى موكرىانى و گشت
شۆرە سوارانى مەيدانى پۆژنامەگەرى كوردى
ھەر شەكاوہبى ئالای بەرزى كوردستان.

قەيرانى ئازادىي پۇژنامەگەرى و پىگاچارەيەك

لەم دوايىيەدا لە ئاكامى سسەرىپچىكردىنى ھەندىك پۇژنامە و پۇژنامەنوسان و خالىنەبوونيان لە چەمكى ئازادىي پۇژنامەگەرى و لىلىي و تەمومژاوى حوكمەكانى ياساى چاپەمەنى كۆمەلىك كىشەي پۇژنامەگەرى بۇ دادگاكانى كوردستان بەرزىووە و كار واپروا ھى تىشى بەدواوە دىت و قەيرانى ئازادىي پۇژنامەگەرى لە كوردستاندا دروست دەيىت .

بۆيە بە پىويستم زانى ، لە خوارەووە لە چەند خالىندا بەكورتى ھەندىك تىيىنى و پارسەرنجى خۆم لەبارەي ياساى چاپەمەنى ھەرىمى كوردستان بخەمە بەرچاوى ئەنجومەنى سەندىكاى پۇژنامەنوسانى كوردستان و خوينەران ، لەگەل ھەندىك پىشنيارى پىويست بۇ چارەسەرى ئەم قەيرانە . ھيوادارم سووديان ھەيىت :

يەكەم : ياساى چاپەمەنى ژمارە (۱۰) ي سالى ۱۹۹۳ بەرلە ھەمواركردىنى و دواى ھەمواركردىشى ھەرچەندە ھەندىك لايەنى پۇژنامەگەرى پىك خستوووە و ھەندىك كردارىشى ياساغ كردووە ، كەچى بەلاى سزاكانەووە نەچوووە .

جا بۆيە بەپىي ئەو بنچينەيەي كە دەلى ((لاجريمە ولا عقوبە الا بنص)) يان ((لا اجتهاد في مورد النص)) دەيى دادوەر بگەرپتەووە بۇ ياساى سزادانى عىراقى و ياساكانى ترى پەيوەندىدار و بەسەر ئەو كىشەيەي كەبۆي بەرز دەكرپتەووە بيان چەسپىنى .

دووەم : ياساى چاپەمەنى تەنها باسى ئەو چاپكراووە خولەكيانە دەكات كە تاكەكەسى سروشتى (مرؤف) دەريان دەكات ، بۆيە زاراوہى ((ھاوولاتى)) بەكار ھىناووە بۇ ئەو كەسەي كە دەيەوى چاپكراوىكى خولەكى دەربكات و

بەلای كەسى مەنەنەويدا نەچۈۈ ، جا ئەو كەسە حكومت بىت يان حزب و
كۆمەلەو پىكخراوى جەماۋەرى بىت . ئەمەش خۇي لەخۇيدا كەموكوپىيەكى
گەرەيەو دەبى چارەسەر بىرى ، چونكە پىكخستنى ھەرچۆرە چاپكراۋىك لەو
چاپكراۋانە (تاكەكەسى ، حزبى ، حكومى) لەۋەى تر جىاۋازەو پىۋىستى بە
حوكمى تايبەتى ھەيە .

سىيەم : ياساى چاپەمەنى جىاۋازىي نەكردوۋە لە نىۋان چاپكراۋى
خولەكىي سىياسى و چاپكراۋى خولەكىي ناسىياسىدا . ھەرۋەھا ياساى
سەندىكە پۇژنامەنوسانى كوردستان جىاۋازىي نەكردوۋە لە نىۋان ماف و
ئەركەكانى ئەو پۇژنامەنوسانەى كە لە چاپكراۋى خولەكىي سىياسى و
ناسىياسىدا كار دەكەن . ئەمەش خۇي لەخۇيدا چەندىن گرفتى بۇ سەندىكا
دروست كردوۋەو بۆتە ھۆى ئەۋەى كە ھەرەموو ئەو كەسانەى كە لەو
چاپكراۋە خولەكىانەدا كاردەكەن داۋاى ئەندامىتى و گشت مافەكان بىكەن كە
لە ھەمو دنىادا شتى ۋەھا نىيە .

چۈارەم : دەرکردنى چاپكراۋى خولەكى و چاپخانەو كىتەبخانەو
فروشىارى گەرۇك ، چۈار چەمكى لەيەك جىانەكراۋەن و پەيوەندىيەكى
بەھىزيان بەيەكەۋە ھەيە و ناكرى ئىمە ئازادى بۇ يەككىيان دەستەبەر بىكەين
و چاۋپۇشىش لەۋانەى تر بىكەين . بەلام ياسادانەرى كوردستان ئەمەى
كردوۋەو كارەكانى چاپخانەو كىتەبخانەو فروشىارە گەرۇكەكانى فرامۇش
كردوۋە . لەو حالەتەشدا دەبى بگەرپىنەۋە بۇ ياساى چاپخانەكان و ياساى
كىتەبخانەكانى عىراقى كە دوو ياساى جىاۋازن لە ياساى چاپەمەنىي
كوردستان .

پىنچەم : بوونى دەستەۋازەى ((سانسۇر ناخرىتە سەر چاپەمەنىيەكان))
لە دووتوى ياساى چاپەمەنىداۋ نەبوونى ھىچ سزايەك تىايدا ، ۋاى لە ھەندىك
پۇژنامەنوس كردوۋە كە بە ھەلە لە ماناى ئازادىي پۇژنامەگەرى بگەن كە
بەشىكە لە ئازادىي ھەر كەسىك لە كەسەكانى كۆمەل و لىي جىاناكىتەۋە .

ئەو پۇرۇشنامە نووسانە ، پىيان واىە ياساى چاپەمەنى بە ياساغ كىردى
سانسۇر، ئەوپەرى ئازادىيى داۋىتتە ، بۇيە بە ئارەزۋى خۇيان و بى
هەستىكرىن بە لىپرسىنەۋە دادەبەزىنەسەر شەرەف و كەرامەتى خەلك و
پىرۇزەكانى ئەم گەلەۋ لەكەدارى دەكەن . لەكاتىكدا نازانن كە هىچ ئازادىيەك
بى بەرپىرسىتتى نىەۋ ھەموو ئازادىيەك بەرپىرسىتتى لەگەلدايە . واتە
پۇرۇشنامە نوس ھەمىشە مەسئۇلە لەو شتانەى كە دەيان نوسىت و بلاۋيان
دەكاتەۋە . لىرەدا پۇرۇشنامە نووس هىچ جىاۋازىيەكى نىە لەگەل تاكەكەسىكى
ترى كۆمەلدا ، تەنھا ئەۋەندە نەبى كە لە دەربىرىنى بىرۋاپىدا ئازادەۋ پىۋىستى
بە رەزامەندى حكومت نىە بۇ دەربىرىنى بىرۋاپى خۇى .

ھەلبەتە ئەمەش خالىكى گرىنگەۋ مەيزەيەكە دراۋە بە پۇرۇشنامە نووس
تاۋەكو بتۋاننى ۋەك چاۋدىرىك پۇلى خۇى لە چاۋدىرىكىردى كاروبارەكانى
حكومت بىينى . بىئەۋەى گوى بداتى ئايا حكومت رازىيەلەۋەى دەينۋوسى
يانە نا .

بەلام دىسان لىرەدا ، پۇرۇشنامە نووس تەۋاۋى بەرپىرسىارىتتى ياساى
دەكەۋىتتە ئەستۋو نابى لە نووسىنەكانىدا سەرىپچى حوكمەكانى ياساى
چاپەمەنى و ياساكانى ترى ۋلاتەكەى بكات، چونكە ئەۋىش لەم پۈۋەۋە هىچ
جىاۋازىيەكى لەگەل ھاۋلاتىەكى ترى نىە .

بۇنمۇنە ، لە ھەموو دىيادا ، ناۋناۋبانگ زپاندنى خەلك و بوختان
پىكرىن و ھاندانى خەلك بۇ كىردى تاۋان و ياخى بوون لە رىزگىرتنى ياسا ،
بەپىي ياساى سزادان تاۋانەۋ ئەۋ كەسەى بەكارىك لەۋ كاران ھەستى
پۈۋەپۈۋى سزاي ياساى دەپىتەۋە .

جا لىرەدا ، ناكىرى ئىمە پۇرۇشنامە نووسان لەم حوكمە بىەينە دەرەۋەۋ
خەلكانى ترىش ۋەكو خۇى بەيلىنەۋە .
خۇ ئەگەر ۋاپىت ، ئەۋكەسەى بىەۋى بە كارىك لەۋ كارە تاۋانانە ھەستى ،
ۋاى بۇ باشە پۈۋەبكاتە پۇرۇشنامەكان تاۋەكو لە سزا پزگارى بىت ، ئەمەش كەى
پەۋايە .

بەپېچەوانەو ، ئەنجامدانى يەككە لەو كردارانەى سەرەو لە پېگاي
پۆژنامەو بە بارودۆخىكى توند (ظرف مشدد) لەقەلەم دەدرىت و سزاكەشى
تووندتر دەبى لە سزاي حالەتەكەى تر ، چونكە شوینوارى ئەم تاوانانە بو
ماوەپەكى زۆرتەر لە جۆرەكەى تر دەمىنیتەو كارىگەرتىش دەبى بۆپە
هەمىشە ياسادانەر بە بارودۆخىكى توند دايدەنىت . ئەمە حەقىقەتێكە ناكرى
ئیمە خومانى لى بى ئاگا بكەين .

شەشەم : هەندىك لە پۆژنامەنووسان باوەرپيان وايە كە دەبى هەمىشە
سەندىكا لە سەنگەرى ئەوان دابى بو داكۆكى كردن لىيان لە حالەتى پووبەپوو
بوونەو ديان بو لىپرسىنەو دى ياسايى . نەمەش باوەرپىكى چەوتەو دەبى راست
بكريتەو . چونكە رۆژنامەنووس ئەگەرى پووبەپووبوونەو دى سى جۆرە
لىپرسىنەو دى لى دەكرى نەگەر هاتوو سەرپىچى ياساو بنەماكانى ئەخلاقى
پيشەكەى بكات . ئەمانەش لىپرسىنەو دى تاوانكارى و لىپرسىنەو دى
شارسناى و لىپرسىنەو دى پيسەپىيە وىپراى لىپرسىنەو دى ئىدارى ئەگەر ئەو
پۆژنامەنووسە رۆژنامەنووسىكى حكومى بو .

بۆپە ئەگەر هاتوو ، پورنامەنووس سەرپىچى حوكمىكى ياسايى يان
بنەماپەك لە بنەماپەكاي بەلگەنامەى شەرفى پيشەكەى كرد ، ئەك بەتەنها
لەلايەن دادگايان ئىدارەو بەلگەلەلايەن خودى سەندىكاي
پۆژنامەنووسانىشەو دەبى سزا بدرى .

هەوتەم : ياساي چاپەمەنى هەرىمى كوردستان بەشێكە لە نيزامى
قانونى عىراقى . هەرچەندە بنچىنەكانى ئەو ياسايە تايبەتن لەچاو بنچىنە
ياسايىيەكانى ياساكانى تر لەناو ئەو نيزامە ياسايىيەدا ، بەلام خو ئەگەر
حوكمىكمان لەناو ياساي چاپەمەنىدا دەست نەكەوت ، ئەوا بىگومان دەبى
پەنا ببەينە بەر ياساكانى ترى پەيوەندىدار لەناو ئەو نيزامە ياسايىيەدا و
بىچەسپىنين .

هەشتەم : سەندىكاي پۆژنامەنووسان لەو دى دامەزراوە تاكو ئىستا جگە
لە دەسنىشانكردى هەندىك ئەرك لە دووتوى ياسايەكەيدا ، نەيتوانيوە

بەلگەنامەيەكى شەرەفى پىشە بۇ پۇرنامەنووسانى خۇي دەرکات تاوۋەكو
 پابەندى بن و لە حالەتى سەرپىچىکردىنىشدا سزاي پىشەييان بەسەردا
 بسەپىنى ، كە ئەمە يەككە لە ئىشە سەرەككەيەكانى سەندىكا . بە برۋاي من
 پۇرنامەكانى لاي ئىمەش تاكو ئىستا بەلگەنامەيەكى شەرەفيان بۇ
 پۇرنامەنووسانى خۇيان دەرەكردوۋە بە پىچەوانەي پۇرنامەكانى دنيا .
 نۆيەم : پىمان باشە سەندىكاي پۇرنامەنووسان ئەم ھەنگاوانەي خوارەو
 بگريتەبەر بۇ چارەسەرکردنى كىشەي پۇرنامەو پۇرنامەنووسان لە ھەريمى
 كوردستاندا :

۱ سازدانی سیمیناریک بۇ ئەم مەبەستە بە پشت بەستن بە
 مامۇستايانى زانکۆي سەلاھەددىن ، ئەوانەي پسپۇرن لە بواری ماف و
 ئازادىيە گشتىيەكان و نىزامە سياسىيەكان و ئازادىي پۇرنامەگەرى و ياساي
 تاواندا .

داوا لەو مامۇستا پسپۇرانە بگريت ، بە تۆژىنەوۋە بەشدارى بکەن لەو
 سیمینارەدا بۇ دەسنیشانکردنى سنوورى ئازادىي پۇرنامەگەرى و چوارچىوۋە
 ياسايەكەي لە ھەريمى كوردستاندا .

ھەر بۇ ئەم مەبەستە ، ميواندارىي وەزىرى پۇشنىرى و وەزىرى ناوخوۋ
 وەزىرى داد و وەزىرى مافى مروڤ بگريت و ميواندارىش بۇ خەلکانى تر
 گشتى بىت .

ئەوکاتە دواي خویندەنەوۋەي ھەر تۆژىنەوۋەيەك لەو تۆژىنەوانەي پىشكەش
 دەكرىن ، دەكرى گفتوگو كراوۋە بىت و وەزىرە بەرپزەكان و خەلکىش
 موناقەشەي تۆژەرەكان بکەن . ئەمەش خۇي لەخویدا ، دەمانگەيەنىتە
 ئاکامىكى باش و مەنتقى .

۲ پىكھىنانى لىژنەيەك لەلايەن سەندىكاوۋە بۇ دىراسەکردنى
 ئاکامەكانى ئەو سیمینارەو بەزکردنەوۋەي پاپۇرتىكى تىروتەسەل لەو
 بارەيەوۋە بۇ ئەنجومەنى سەندىكا .

۳ پيڭھېئانى لىژنەيەك بەبەشدارىبوونى مامۇستايانى زانكۇ، ئەوانەي
پىسپۇرن لەو بوارەدا كە لە خالى پيشوو ئامازەمان پيى كرد ، بۇ دانانى
پرۇژەيەكى ياساى تىروتهسەل بۇ دەسەلاتى پۇژنامەگەرى ، بەچەشنيك كە
زۇربەي لايەنەكانى پۇژنامەگەرى بگريتهخۇ ، لەوانە لايەنى پۇژنامە بە
ھەرسى جۇريەو (پۇژنامەى تاكەكەسى ، و پۇژنامەى حزبى ، و پۇژنامەى
حكومى) ، ھەروەھا حوكمەكانى پۇژنامەى سياسى و پۇژنامەى ناسياسى
لەيەكترى جيا بگريتهو .

ھەروەھا لايەنى چاپخانە و كتيپخانە و فروشيە گەپۇكەكان .
ھەروەھا لايەنى تايبەت بە ئەنجومەنى بالاي پۇژنامەگەرى بە ھەردو
سەنديكاي پۇژنامە و پۇژنامەنووسانەو .
دواتر لايەنى سزادان و دادبينى سزايى و دادگاي تايبەتمەند بە
يەكلاگردنەوەى كيئشەكانى پۇژنامەگەرى .

۴ بلاوگردنەوەى پرۇژە گەلەكراو كە لە پۇژنامەكانى ناوخۇداو
بەستنى كۆپو سمينار بۇ گفتوگۇگردن لەبارەيەو . ئىنجا دووبارە
داپشتنەوەى پرۇژەكە لەلايەن لىژنەيەكى تايبەتمەند ، كە سەنديكا بۇ ئەم
مەبەستە پيى دەهيئى .

دواتر بەنووسراويك بۇ وەزارەتى پۇشنبىرى بەرز بگريتهو بۇ ھەناردنى
بۇ لىژنەى داپشتنى ياساى لە وەزارەتى داد تاكو ئەويش بە دەورى خۇى بۇ
پەرلەمان بەرزى بكاتەو .

لەكتىيە چاپكراوەكانى دانەر:

۱. شەش كورتەچىرۆكى كوردى ھاوبەش چاپخانەى شارەوانى ۱۹۷۶.
۲. ون بوون چىرۆك چاپخانەى پۆشنىرى ۱۹۸۴.
۳. دەرکا چىرۆك چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۰.
۴. سەعید زەبۆكى لای خۆمان رۆمان چاپخانەى پۆشتىرى ۱۹۹۶.
۵. چەمكى ماف چاپى يەكەم + چاپى دووهم چاپخانەى كرىستال ۱۹۹۸.
۶. لىكدانەوھى ياساى بەكرىدان چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۱.
۷. چەمكى ياسا چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۹.
۸. حقوق المؤلف چاپخانەى كرىستال ۱۹۹۷.
۹. ياسا و ماف چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۸.
۱۰. مافى دانەر وەرگىران، ھاوبەش چاپخانەى زانكۆ ۲۰۰۰.
۱۱. ترحیو چىرۆك چاپخانەى زانكۆ ۱۹۹۸.
۱۲. دەسەلاتى چوارەم چاپخانەى پۆشنىرى ۱۹۹۸.
۱۳. ھونەرى مندانان چاپخانەى كرىستال ۱۹۹۸.
۱۴. ياساى پۆژنامەگەرى ، چاپخانەى قەلا ۲۰۰۳.
۱۵. ئازادى پۆژنامەگەرى و ئەخلاقى پيشە، چاپخانەى منارە، ۲۰۰۴.
۱۶. تاوانەكانى پۆژنامەگەرى، چاپخانەى منارە ۲۰۰۴.
۱۷. ئازادى پۆژنامەگەرى و ديموكراسىيەت، چاپخانەى كەويل ۲۰۰۴.
۱۸. حقوق الانسان ، چاپخانەى پەرەردە، ۲۰۰۴.

له بهر هه مه چاپکراوه کانی پرۆژهی ماف:

- ١- پهیره و پرۆگرامی ریکخراوی بلا و کردنه وهی رۆشنیری یاسایی ٢٠٠١.
- ٢- الفدرالية الكوردستانية و التوقعات المستقبلية ٢٠٠١.
- ٣- له بارهی رۆشنیری سیاسی - د. شیرزاد احمد النجار - و. محمد و هسان ٢٠٠٢.
- ٤- ده ماگیری نه ته وایه تی - د. محهمه د گه زنه یی ٢٠٠٢.
- ٥- مساهمة في الامن القومي و سياسة الدفاع و جدلية العلاقة بينهما الحقوقي / ماجد طاهر خليل ٢٠٠٢.
- ٦- یاسای رۆژنامه گهری - د. کهمال سه عدی ٢٠٠٣.
- ٧- شرح قانون الجنسية العراقية - المحامي سرکوت سلیمان.
- ٨- شرح اصول المحاکمات الجزائية - د. رزگار محمد قادر، ٢٠٠٤.
- ٩- نازادی رۆژنامه گهری و نه خلاق پیشه - د. کهمال سه عدی، ٢٠٠٤.
- ١٠- فلسفه ی یاسا / پ. د. عبدالرحمن رحیم عبدالله / وهرگیرانی عوبید خدرو سه رکهوت سلیمان و هیوا ابراهیم هه یدهری / ٢٠٠٤
- ١١- قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية/ ٢٠٠٤
- ١٢- پیناسه ی ده ستوور / د. عبد الرضا الطعان / وهرگیرانی سابیر رهشید ٢٠٠٤/
- ١٣- السيادة و التدخل الانساني / د. مهدي جابر مهدي / ٢٠٠٤
- ١٤- ئۆپه ری تی بالاسیمیا / هۆنراوه ی کازم کو یی / ٢٠٠٤
- ١٥- په یامی یاسا / دلیر ئیبراهیم / ٢٠٠٤
- ١٦- النظرية العامة لحقوق الانسان / د. جابر صابر طه / ٢٠٠٤
- ١٧- یاسای (دادگای تاوانکاری عێراقی تایبه تمه ند) کریم محمد سو فی / ٢٠٠٤

١٨- ضمانات حماية حقوق انسان في اقليم كردستان العراق /يعقوب عزيز
قادر/٢٠٠٤

١٩- خولى گۆمپیۆتهر و رۆشنیری یاسایی/توانامحمد/٢٠٠٥

٢٠- یاسا ژيانی/هاشم ئەتروشی/٢٠٠٥

٢١- راستی و یاسا /دایکی بههره/٢٠٠٥

٢٢- بهرهو یاسا/هاشم حوسین بلباس /٢٠٠٥

٢٣- الشرائع السماوية السابقة .../د.محمد گزنی/٢٠٠٥

٢٤- ئاوینه ی شارستانی/کازم کۆیی /٢٠٠٥

٢٥- ظاهرة عمل الاطفال في محافظة دهوك/حاجي رمضان بیسکی و شریف

تیجر/٢٠٠٥

٢٦- فەلسەفە و یاسا له چەند وتاریکدا /د.کمال سعدی/٢٠٠٥